

désre, ugrásszerűen terjed végig az idegsejt hosszú nyúlványán. Az ingerület terjedési sebessége a rostok vastagságától függ. Vastagabb rostok gyorsabban vezetik az ingerületet.

Művi abortusz: a terhesség mesterséges megszakítása (a 12. hétig). A megtermékenyített petéből fejlődő embrió elpusztítása és eltávolítása gyógyszerrel, leszívással, vagy méhen belüli műtéttel történik. Veszélyes, meddőséget, méhsérülést okozhat.

Nyúltvelő (nyúltagy): az agytörzs része. A gerincvelő folytatása. Itt haladnak keresztül a fel- és leszálló pályák. Létfontosságú zsigeri központokat tartalmaz: légzés, vérkeringés, táplálkozás. Védekező reflexek központja: tüsszentés, köhögés, hányás, könnyezés. Táplálkozási reflexek: nyelés, szopás, emésztőnedvek elválasztása.

Pálcikák: a szem ideghártyájának rétegében elhelyezkedő, hosszúkás alakú receptorsejtek, melyek a fény-árnyék változásra érzékenyek. A sárgafolton helyezkednek el nagyobb számban. A pálcikák fényre elbomló vegyülete a látóbíbor (rodopszin). Ez a kémiai változás váltja ki az ingerületet (számuk kb. 120 millió).

Pupillareflex: feltétlen reflex. Erős fényre a pupilla szűkül, sötétben tágul. A két szem egyformán, összehangoltan működik. A szivárványhártyában lévő izmok az agytörzs szabályozó hatására megszabják a szembe jutó fény mennyiségét.

Tobozmirigy: a nagyagy alján, a közti agy felső részén elhelyezkedő, körte alakú belső elválasztású mirigy. Hormonjait még alig ismerjük. A legújabb kutatások szerint valószínű, hogy a szervezet fejlődésére, a nemi érésre és ritmikus tevékenységek kialakulására is (biológiai óra) hatnak (pl. melatonin).

Zöldhályog (glaukóma): a szem belső nyomásának káros fokozódása. A csarnokvíz elvezetési zavara. Fájdalmas, vaksághoz vezethet.

IRODALOM

Biológiai lexikon, Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1975.

Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1974.

Orvosi lexikon (1-4), Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1967.

Természettudományi lexikon, Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1961,

Természettudományi kislexikon, Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1964.

Németh Endre: *Biológiai fogalmak és összehasonlító táblázatok* (Felvételizők kézikönyve) Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged, 1990.

HORVATOVICH SÁNDORNÉ

Móra Lexikon I-II.

Aminek évtizedeken keresztül hiányát éreztük, az most garmadával dől ránk. Kiderült, a lexikonkiadás üzlet, s a kiadók effélék szerkesztésével és megjelentetésével próbálják anyagi helyzetüket megerősíteni. S még csak ideológiát sem kell hozzá gyártaniuk. Hacsak ahhoz nem, hogy mit kezdenek majd a terjesztőkkel, akik nem hajlandók elég hosszú ideig árulni az ilyen könyveket. A lexikon költséges mulatság az előállítónak és a vásárlónak egyaránt. Nem is kedveli mindenki.

Gyermekenciklopédiát először 1695-ben adtak ki Baselban, s ezt csak 1853-ban követte a francia Larousse ifjúsági lexikona. Magyarországon 1840-ben adták ki az Ifjúsági Ismeretek Tárát négy kötetben – tudjuk meg a legújabb gyermeklexikonból. Amint arról is tájékoztat bennünket az okos könyv, hogy a lexikon abban különbözik az enciklopédiától, hogy az ismereteket betűrendben írja le, a gyors tájékozódás kiindulópontjaként szolgál, s általános vagy szaklexikon lehet. Nos, a Móra Lexikon megfelel e kritériumoknak, s mert nemcsak hasznos, hanem általában jó és szép is, reméljük, számos gyerek fontos kézikönyve lesz. Ha pedig mégsem – és ennek nagy az esélye –, csupán az lesz-e az oka, hogy elképesztően magas az ára (2500,- Ft)? Akinek ennyi pénze van arra, hogy a 8-14 éves gyermekének megvásárolja a kiadványt, az a mostaninál teljesebbet, és a hasznosabbat foghatja megvenni (mondjuk németül), akinek kevesebb, az nem lesz bolond, hogy bármi összeget hajítson ki holmi papírokra. Lehet, a kiadó kizárólag az iskolák és a gyerekkönyvtárak igényeit vette számításba, amikor e kétkötetes könyv kiadásába fogott – hát a recenzens csak drukkol, ezen intézmények költségvetése adjon arra lehetőséget, hogy a lexikon (persze több példányban) bekerüljön az osztálytermek-

be. Egyébként, természetesen az iskolákban lenne az alkalmas helye ennek (és az ehhez hasonló egyéb) lexikonnak, mert bizony gyorsan kinövi és eldobja a gyerek. A kamasz vagy ifjú tulajdonos nem fogja elviselni sem az alsóbb korosztálynak szánt szövegezést, sem pedig a számára meglehetősen szórt, esetleges, nem egyszer (a nekik is) pontatlan ismereteket.

De most itt van az első nagy magyar gyermeklexikon. Szép nagy, színes, lapozható, (az első kötete máris kitört a borítóból,) forgatható, mi több: olvasható és érthető ami benne van. Nézze meg most a recenzens is! És tartsa kézben! Mert a gyerek ugyan nem tudja. Nehéz, vastag, széles - hát tegye le asztalra! Mi is ezt tesszük, kinyitjuk - és újabb ívek perdülnek ki belőle. Úgy látni, a használat rongálja a könyvet. (Talán csak a mi példányunkat. Igaz, mi ezt recenziósként kaptuk a kötet bemutatóján, akkor, amikor elhatároztuk, hogy őszintén, tisztességgel és a legjobb tudással megírjuk, milyen a könyv.)

Szépen tördelt, kellemesen tipografizált, elválik a képtől a szöveg, a szövegben a fontos a kevésbé fontostól. Jók a kiemelések, az utalások, a kép- és ábraszövegek, többségükben kiválóak az ábrák, a táblázatok és a sémák. Az van rajtuk, amitől pontosabban érthető a szöveg, legyen az akár a gerincesek bélcsatornájának vázlatos tagolása (igaz, a madár kloakájának megnevezése-rámutatása elmarad), Pál apostol térítőtűtja, a háromféle szín vízszintes elhelyezésének változatai, vagy a TV-képcső rajza. Ahol kell, betartatnak az egyezményes színek, jelek. A tojás szerkezete szakszerű, a szív felépítése és működése érthetően bonyolult, a grafitrács érdekes, a Shakespeare-korabeli színház belső terét ábrázoló rajz nem csak kellemes látvány, hanem kultúrtörténetileg is fontos a megismerése. A reprodukciók színhelyesek (legfeljebb néhányuk alól hiányzik a föllelési hely, mint Giotto freskója, Mária és Erzsébet találkozása c. másolatnál - amely ráadásul megfordítva került a lexikonba -, s bizony a padovai Scrovegni-kápolnában van kiállítva, vagy megmosolyogni való, amikor pl. a rabszolgaság, illetve a rabszolga-kereskedelem címszavak mellé kerül Michelangelo Rabszolgája). Abban sem konzekvens a lexikon, hogy esetlegesen közli a reprodukált művek készítési technikáját. Jó, ha tudjuk, hogy Dürer Parasztok a vásáron műve rézmetszet, Kassák 40 év c. képverse kollázs, ceruza, tus, de mit kezdünk azzal az attikai vázával, ami vázaképnek van mondva, vagy a nagyszentmiklósi aranykinccsel, amelyből - a szöveg ellenére - csupán két edény van bemutatva.

A könyv - minden erénye ellenére - a figyelmetlenségek példatára. Nincs oldal, ahol ne lenne korrigálandó adat. Az még csak hagyján, hogy az erszényesek címszó képeinél a fajok mellett megjelölik a táplálkozási módot, jó ha tudja az olvasó, hogy az erszényes farkas ragadozó, az erszényes vakond pedig rovarévó, de azt már csak a témában némileg tájékozott tudhatja, hogy a kenguru növényevő. Helyette azt közli a lexikon, hogy patás. Abból bizony nem következik, hogy állatunk növényevő (a sertés pl. mindenevő). Arra is rájön a figyelmes gyerek, hogy a cseppkőbarlang kialakulásának a rajza fejtört - persze, nem neki kellene észrevenni -, vagy hogy a halmazállapotokat bemutató sémán a kötések szabadon rohangálnak. Azt azonban már nem tudja - hacsak nem tanulta már meg, de akkor nemigen lapozza fel az adott címszót -, hogy a lomblevelű részec. rajznál a szár van levélalapként megnevezve, s a gyökér nem azonos a gyökérrésszel. És a kereklevelű harmatfű nem tőzegmoha, legfeljebb a tőzegmohaláp rovarfogó növénye, és a tiszafákat bemutató képen egyetlen egy tiszafa nincs, a rizs nem kalászos, hanem bugás virágzatú fű, az áfonya és a pisztácia nem fűszer, hogy a Circus Maximus közismert neve nem a Colosseum, hogy a cukor az egyszerű cukrok összefoglaló neve, amelyekre a vízben oldhatóság mellett az édes íz is jellemző, és az ábraszöveg a délibáb keletkezésének a vázlatánál rossz helyre került és stb.

A példákból látható, hogy a lexikon címszavainál nem az a baj, hogy egy adott mélységig tárgyalja a fogalmakat vagy fogalommezőket (habár ezek a mélységek a szerzők és a lektorok területein láthatólag igen különbözőek), hanem néha szakszerűtlenség, pontatlanok, hiányosak és megtévesztőek. Ha a hiányos szöveggel ráadásul pontatlan képi információ is párosul, kész a baj (a nyelvi megformálásból adódó lehetőséget most nem használja ki a recenzens...). Így tehát hiába tettek meg mindent a szócikkírók, ha a szócikkeket nem homogenizálta a válogató és szerkesztő, ha nem ellenőrizte az ábrákat és a tipográfust és a nyomdát...

Természetesen tudjuk, hogy tökéletes lexikon nincs. De a lexikonokkal általában ott szokott lenni a probléma, ha valami nincs benne. Most itt az ellenpélda: a Móra kiadványában minden benne van, még a hibák is. És számosak. Ha tehát a tanár a tanítványa kezébe akarja adni, feltétlenül mellékeljen hozzá hibajavítót. (Így a tanári önképzés lehetőségét is felkínálta a könyvkiadó, bár, hogy ez kissé drága mulatság, azt már megszokhattuk.)

Igaz, van egy szerencsésebb eset: a gyerek találja meg maga a hibákat. De akkor már nem kell neki lexikon.

Móra Lexikon I-II. (Szerk: D. Major Klára), Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1992.
